

Чупашко Іван Петрович,
доцент, завідувач кафедри
оркестрового диригування Львівської
національної музичної академії
ім. М. В. Лисенка,
Заслужений діяч мистецтв України
smolyak.te@gmail.com

МЕТОДИ РОБОТИ ОРЕСТА ОЛІЙНИКА ЗІ СТУДЕНТСЬКИМ ХОРОМ УМАНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МУЗИЧНОГО УЧИЛИЩА

Мета роботи. Дослідження присвячене висвітленню основних методів роботи відомого українського диригента і педагога Ореста Олійника зі студентським хором Уманського державного музичного училища. Керування хором як індивідуальний процес вимагає не тільки методично закріплених навичок під час навчання, а й інтуїтивних підходів під час спілкування з хористами та вміння їх цілеспрямувати. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історико-спадкоємного методу як основи виявлення творчого набуtku диригента як мистецької особистості. Зазначений методологічний підхід дає змогу розкрити та піддати аналізу ті новації в роботі з хором, які використовуються диригентом на заняттях з хорового класу. Це дає можливість на особистісному рівні розкрити новаторські підходи в процесі керування хором. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що в українській музичній педагогіці вперше розглядаються та аналізуються основні методи роботи Ореста Олійника зі студентським хором Уманського державного музичного училища. Звертається увага на комплексний підхід педагога-хормейстера до підготовки майбутніх висококваліфікованих диригентів. Окреслюється послідовність вироблення вмінь і навичок, які ефективно сприяють набуттю глибоких фахових знань майбутніх керівників хорів. **Висновки.** Диригентсько-хорова робота Ореста Михайловича Олійника зі студентським хором Уманського музичного училища стала прикладом умілого керування творчим колективом. Він зумів за короткий час виробити власну методику підготовки висококваліфікованих диригентів-хормейстерів, яка була ефективною й педагогічно вмотивованою. У цілому вона мала творче спрямування й спонукала учнів до творення як колективного, так і індивідуального. Система підготовки висококваліфікованих кадрів, розроблена Орестом Олійником, користувалася успіхом не лише серед учнів-випускників, а й багатьох колег-викладачів.

Ключові слова: Орест Михайлович Олійник, робота з хором, диригентська діяльність, інтонування, аранжування, хоровий клас.

Чупашко Иван Петрович, Заслуженный деятель искусств Украины, доцент, заведующий кафедрой оркестрового дирижирования Львовской национальной музыкальной академии им. Н. В. Лысенко

Методы работы Ореста Олейника со студенческим хором Уманского государственного музыкального училища

Цель работы. Исследование посвящено освещению основных методов работы известного украинского дирижера и педагога Ореста Олейника со студенческим хором Уманского государственного музыкального училища. Управление хором как индивидуальный процесс требует не только методично закрепленных навыков при обучении, но и интуитивных подходов при общении с хористами и умения их целенаправить. **Методология** исследования заключается в применении историко-наследственного метода как основы выявления творческих достижений дирижера как творческой личности. Указанный методологический подход позволяет раскрыть и подвергнуть анализу те новации в работе с хором, которые используются дирижером на занятиях по хоровому классу. Это дает возможность на личностном уровне раскрыть новаторские подходы в процессе управления хором. **Научная новизна** работы заключается в том, что в украинской музыкальной педагогике впервые рассматриваются и анализируются основные методы работы Ореста Олейника со студенческим хором Уманского государственного музыкального училища. Обращается внимание на комплексный подход педагога-хормейстера к подготовке будущих высококвалифицированных дирижеров. Определяется последовательность выработки умений и навыков, которые эффективно способствуют приобретению глубоких профессиональных знаний будущих руководителей хоров. **Выводы.** Дирижерско-хоровая работа Ореста Михайловича Олейника со студенческим хором Уманского музыкального училища стала примером умелого управления творческим коллективом. Он сумел за короткое время выработать собственную методику подготовки высококвалифицированных дирижеров-хормейстеров, которая была эффективной и педагогически мотивированной. В целом она имела творческое направление и побудила учащихся к созданию как коллективного, так и индивидуального. Система подготовки высококвалифицированных кадров, разработанная Орестом Олейником, пользовалась успехом не только среди учеников-випускников, но и многих коллег-преподавателей.

Ключевые слова: Орест Михайлович Олейник, работа с хором, дирижерская деятельность, интонирование, аранжировка, хоровой класс.

Chupashko Ivan, Honored Artist of Ukraine, Associate Professor, Head of department of Orchestral Conducting of Lviv M. Lysenko National Musical Academy

Methods of work of orest oliynyk with the student choir of uman state musical school

The purpose of the work. The research covers the main methods of work of the famous Ukrainian conductor and teacher Orestes Oliynyk with the student chorus of Uman State Musical School. Chorus management as an individual process requires not only methodical teaching skills, but also intuitive approaches in communication with the singers and the ability to motivate them. **Methodology of research** is the use of historical-hereditary method as a basis for revealing of the creative accomplishments of the conductor as an artistic personality. The above methodological approach allows to reveal and to analyze those innovations in the work of the choir used by the conductor in his choral classes. This makes it possible to reveal innovative approaches in the chorus management on the personal level. **Scientific novelty** of work lies in the fact that in the Ukrainian musical pedagogy this study for the first time reviews and analyzes the main methods of work of Orestes Oliynyk with the student choir of Uman State Musical School. Attention is paid to an integrated approach to teacher-choirmaster training of future highly qualified conductors. The study defines sequence of skills development, which effectively contribute to the deep professional knowledge acquiring of future choir managers. **Conclusions.** Conductor-choral work of Orest Oliynyk with the student choir of Uman Musical School was an example of skillful management of creative team. He was able in a short time to develop his own method of qualified conductor-choirmasters training that was effective and educationally motivated. Overall, it was a creative direction and encouraged students to create on the individual and the collective levels. The system of training of highly qualified personnel, developed by Orest Oliynyk, was a success not only among students and graduates, but among his fellow teachers.

Key words: Orest Oliynyk, work with choir, conductor activity, intonation, arranging, choral class.

Актуальність теми дослідження. У будь-якій сфері колективної мистецької діяльності чи не найважливішу роль відіграє керівник як організатор і навчитель. Лише він здатний спрямувати творчий колектив у правильне русло й лише завдяки йому колектив може досягнути значних результатів у своїй діяльності. До таких творчих керівників належить й Орест Михайлович Олійник – організатор і багатолітній керівник студентського хору Уманського державного музичного училища. Він як ніхто інший зумів організувати роботу з хоровим колективом так, що його учасники запам'ятали на все життя його методику роботи з хором, а більшість із них стали відомими творчими особистостями не лише в Україні, а й поза її межами.

Хорова діяльність Ореста Олійника до сьогодні ще мало досліджена й потребує глибокої аналітики й системного осмислення. На його хормейстерську діяльність звертали увагу українські вчені-педагоги лише спорадично. Серед них: М. Виннічик, Г. Кушнерик [1], В. Миськів [6], І. Чупашко [9]. Їхній матеріал є лише біографічно-інформативним і позбавлений детального осмислення творчої діяльності Ореста Олійника.

Мета дослідження – висвітлити основні методи роботи Ореста Олійника зі студентським хором Уманського державного музичного училища та звернути увагу на новації, які він використовував у своїй практичній діяльності.

З даної мети випливають такі завдання:

- висвітлити основні методи роботи Ореста Олійника зі студентським хором Уманського державного музичного училища на початковому етапі його педагогічної діяльності;
- проаналізувати системний підхід молодого фахівця до виховання висококваліфікованих диригентів-хормейстерів та способи його реалізації в практичній діяльності;
- звернути увагу на три параметри – технологічний, художньо-виконавський і творчий, які стали основою роботи Ореста Олійника зі студентським хором.

Виклад основного матеріалу. Після завершення навчання у Львівській державній консерваторії ім. М. В. Лисенка Орест Михайлович Олійник¹ як кращий випускник диригентського факультету (клас доцента Володимира Василевича) був направлений на роботу викладачем хорових дисциплін у новостворене Уманське державне музичне училище Черкаської області. Там він з ентузіазмом взявся передавати свої знання й практичні навички майбутнім фахівцям – диригентам-хормейстерам. Він очолив предметно-циклову комісію хорового диригування, викладаючи такі дисципліни, як хоровий клас, диригування й сольфеджіо. Ореста Олійника як викладача найбільше захоплювала робота з хором. Це, власне, була та стихія, яка супроводжувала його до останніх днів життя й принесла йому визнання хорового диригента-новатора, автора власних методик роботи з хором не тільки в Україні, а й за кордоном.

Орест Олійник як диригент вирізнявся від інших фахівців цього ж профілю тим, що вмів своїм інтелектом захопити не лише талановитих хористів, а й усіх тих, які були учнями хорового класу. Він володів незвичайною творчою магією, яка безпосередньо впливала на хористів й робила з них єдиний художній організм, здатний миттєво реагувати на всі вимоги керівника-маестро. Треба

зазначити, що робота Ореста Михайловича з хором не базувалася на інтуїтивних началах, а мала вироблену під час навчання систему – комплекс художньо-виразових засобів, завдяки яким хоровий колектив швидко досягав вершин професіоналізму. Ця система реалізувалася в процесі викладання трьох предметів – хорового класу, хорового диригування і сольфеджіо, які в цілому працювали на кінцевий результат – підготовку висококваліфікованих диригентів-хормейстерів.

Крім цього, у ньому як у музиканті поєднувалися такі художньо-мистецькі риси, як прекрасний музичний слух, глибоке музично-образне мислення, досконале розуміння структурних особливостей хорових творів, генетична спадкоємність родинних музичних традицій. До того ж у душі Ореста Олійника панувала фанатична любов до хорового співу взагалі й до хору як мистецької одиниці зокрема. Адже це й не дивно. Він змалку виховувався в родині, в якій панувала любов до народної музики, аматорського хорового виконавства – як світського, так і церковного. Його батьки були активними учасниками просвітницького руху в рідному селі Дарахові, що на Тербовлянщині, брали участь у сільському та церковному хорах, в драматичному гуртку. Ця любов, безсумнівно, передалася і їхньому синові Оресту й стала трансфером у його мистецькому житті.

Розпочавши працю зі студентським хором Уманського музичного училища, Орест Михайлович цю любов намагався усіякими способами передавати вихованцям. Від нього часто можна було чути розповіді про своїх вчителів Станіславівського музичного училища та Львівської державної консерваторії ім. М. В. Лисенка – Михайла Дзюбановича, Володимира Василевича, Миколу Колессу, Михайла Антківа, авторитет яких для всіх студентів (у тому числі й для нього) був незаперечним.

Уже на першому році роботи молодого викладача в Уманському музичному училищі не було такого учня, який з пієтетом не ставився б до нього. Переважна більшість вихованців наслідували свого вчителя в усьому – в манері поведінки, копіюванні диригентських жестів, мови та інших людських рис, які здатні всесторонньо сформувати майбутнього високопрофесійного фахівця. Це намагалися робити навіть і представники інших національних меншин – росіяни і євреї (така поведінка для них – рідкість). Все це вказує на великий авторитет їхнього Вчителя, зокрема на велику любов їхнього кумира до музичного мистецтва, яке не має національних бар'єрів. Ще одним із доказів оцінки великого авторитету Ореста Олійника як педагога було те, що усі російськомовні учні намагалися розмовляти з ним його рідною (українською) мовою.

З метою підготовки висококваліфікованих диригентів-хормейстерів Орест Михайлович Олійник розробив систему занять, яка реалізувалася через такі дисципліни, як хоровий клас, диригування й сольфеджіо. На цих же заняттях він насамперед акцентував увагу на розвиток музичного слуху, вироблення вокально-технічних навичок та вдосконалення творчих здібностей майбутніх диригентів-хормейстерів.

Найбільше він привертав увагу розвитку музичного слуху. Для Ореста Михайловича як педагога-хормейстера ця форма роботи була першочерговою, оскільки завдяки їй хоровий колектив набував рис справжнього "музичного інструмента", на якому можна було виконувати твори різних стилів і напрямів. Адже музика трактувалася ним передусім як мистецтво інтонування. Тому під час роботи з хором він зазвичай звертав увагу на точність інтонування кожного звука як по вертикалі, так і по горизонталі. Зокрема, Орест Михайлович вчив студентів хорового відділення вслухатися в кожен ступінь мажорної і мінорної гами, звертаючи увагу на їхню стійкість і нестійкість. На його думку, це давало можливість вміти точно інтонувати як основні, так і прохідні звуки гами, а також вміти їх зіставляти у виконавській практиці.

Найефективнішим для вироблення інтонаційних навичок, на думку Ореста Михайловича, був спів тетраходів вверх і вниз хроматичними ступенями. Адже тетраход, за його трактуванням, – це найбільш досконала інтонаційна ланка, що є ладозвукорядною основою не лише народної музики, а й авторської. Значному масиву традиційної народної обрядової музики властивий тетраход як типовий модус мислення праукраїнців². Тому вони відіграють надто важливу роль у процесі розспівування хору, а разом з тим й формують музичне сприйняття творів на структурному рівні.

Найбільш доцільною формою осмисленого інтонування ступенів Орест Олійник вважав спів ладів народної музики в пентахордному їхньому обсязі. На його думку, найбільш ефективним був спів таких ладових пентахордних зіставлень, як іонійський, еолійський, фрігійський, дорійський, лідійський та міксолідійський. Такого роду зіставлення ладозвукорядних ланок сприяє точному інтонуванню основних та прохідних ступенів, які в цілому поглиблюють сприйняття кожного ступеня як на діатонічному, так і на хроматичному рівнях.

На заняттях хорового класу Орест Олійник як педагог проводив різноманітну експериментальну роботу, спрямовану на виховання високопрофесійного музиканта-хормейстера. Ця робота в основному здійснювалася у трьох напрямках – технологічному, художньо-виконавському й творчому.

Найбільш об'ємною була технологічна робота. Вона була побудована на осмисленому запам'ятовуванні музичних фрагментів виконуваних творів та відтворенні їх голосом або на музичному інструменті. Такий напрям роботи сприяв виробленню активного запам'ятовування хористами музичного матеріалу, так необхідного при підготовці як концертних програм, так і державних іспитів.

До цього напрямку роботи також входив спів нотами мелодій українських народних пісень та транспонування їх у різні тональності. Це також давало можливість учням відчувати спектр тонального розмаїття і вміти їх застосовувати при аранжуванні для різних типів і видів хорів. Ця ділянка роботи також, крім навчального спрямування, мала й важливе виховне значення. Вона сприяла вихованню любові до народних пісень та стимулювала хористів записувати й робити аранжування.

Крім цього, Орест Олійник пропонував учням хорового класу заспівати й проаналізувати складні для інтонування місця з хорових партитур, які входили до навчального репертуару з цієї дисципліни. До речі, кожен учень, який представляв ту чи іншу хорову партію, повинен був проаналізувати проспіваний фрагмент й накреслити способи його подолання на інтонаційному рівні. Такий метод сприяв вмінню виконавця практично подолати складні інтонаційні місця й у майбутньому навчити інших робити так само.

Під час аналізу учнями складних в інтонаційному відношенні місць у хорових партіях Орест Олійник як педагог спрямовував кожного з них у правильне теоретичне русло з метою виправлення помилок й не повторення їх у майбутньому. Такого роду технологічна робота з учнями хорового класу вимагала багато зусиль і часу, щоби її зреалізувати й домогтися відповідного результату. Й Орестові Олійнику це вдавалося зробити, бо його хоровий колектив завжди звучав інтонаційно чисто, з розумінням усіх складових хорової органіки.

Важливу роль у системі підготовки майбутніх диригентів-хормейстерів, за Орестом Олійником, відіграє художня робота над твором. У художній складовій педагог-новатор розумів образне відтворення виконуваного хорового матеріалу у всіх різновидах його музичної стилістики. Під час співу хорової партії кожен учень хорового класу повинен перерахувати й проаналізувати ті засоби музичної виразності, які у своїй сукупності творять музичний образ. Тобто учень повинен охарактеризувати такі складові, як ритмометричне розгортання хорової фактури, темп і характер, динаміко-агогічні відтінки, темброво-фактурні параметри. Усі ці виразові засоби та їхня детальна характеристика дають можливість учневі створити власне образне сприйняття музичного твору і його художньо-виконавський план. Такий метод аналізу хорового твору давав можливість кожному учневі зібрати певний багаж музично-стильових засобів, які в майбутній його художній діяльності лише доповнювали цей спектр новою палітрою складових. Таким чином майбутні диригенти-хормейстери були позбавлені інтуїтивного прочитання того чи іншого хорового твору, а мали відповідне його теоретичне осмислення. Цей аспект роботи з учнями хорового відділення додавали Орестові Олійнику особливо високого рейтингу як викладачеві й піднімали його до рівня висококваліфікованих майстрів хорового виконавства.

Важливим компонентом у системі підготовки майбутніх диригентів-хормейстерів відігравали творчі завдання, які ставив Орест Олійник своїм вихованцям на заняттях сольфеджіо. Ця робота проводилася в декількох напрямках. Першим із них була підготовка кожним учнем аранжувань народних пісень, записаних у своїй місцевості, їхнє представлення у формі партитури та розучування на заняттях з однокласниками. Така форма роботи стимулювала учнів до композиторської творчості й була своєрідною апробацією їхнього вміння аранжувати мелодії для різних типів і видів хорів. Кожен учень намагався якнайкраще показати свої здібності щодо опрацювання народних пісень для хору й отримати фахові зауваження та побажання педагога-практика. Кожен аранжувальник мав можливість почути свій творчий продукт у живому виконанні й відповідно його оцінити й бути оціненим викладачем й колегами. Завдяки таким творчим завданням багато випускників – вихованців Ореста Олійника репрезентували свої аранжування у своїх колективах й більшість із них стали вмілими аранжувальниками не тільки народних пісень, а й багатьох авторських творів.

Орест Олійник також стимулював учнів хорового відділення Уманського музичного училища писати й власні оригінальні твори. Такого роду творчий стимул стосувався лише тих учнів, які мали природні дані до компонування. Це давало можливість таким учням не лише отримати фахову допомогу в цій сфері діяльності, а й апробувати ці твори в живому виконанні членами академічної групи. Треба зауважити, що заохочення вчителем кращих учнів до компонування було не лише поштовхом творити, а й вміти аналізувати власні опуси й опуси своїх колег. Орест Михайлович як авторитетний музикант-педагог розумівся на тонкощах творення музики й умів правильно оцінити створені учнями композиції. І поради, які він давав початкуючим композиторам, завжди були слухними й переконливими, що стимулювало їх до подальших творчих пошуків.

Цікавими й аргументованими були настанови Ореста Михайловича учням, які робили аранжування українських народних пісень. Він як тонкий знавець природи народного піснетворення завжди звертав увагу на те, що народні пісні створені двома способами: модальним і гармонічним. Зокрема, він застерігав у своїх коментарях, що при модальному піснетворенні мелодія в триголосому виконанні знаходиться всередині триголосої фактури, а при гармонічному – у верхньому (першому) голосі. Такого роду творчі настанови він завжди підтверджував живим виконанням учнів. І це давало їм розуміння природи народного музикування.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в українській музичній педагогіці вперше розглядаються та аналізуються основні методи роботи Ореста Олійника зі студентським хором Уманського державного музичного училища. Звертається увага на комплексний підхід педагога-хормейстера до підготовки майбутніх висококваліфікованих диригентів. Окреслюється послідовність вироблення вмінь і навичок, які ефективно сприяють набуттю глибоких фахових знань майбутніх керівників хорів.

Висновки. Отже, Орест Михайлович Олійник як керівник студентського хору Уманського музичного училища з самого початку зарекомендував себе творчим і неординарним педагогом. Він зумів за короткий час виробити власну методіку підготовки висококваліфікованих диригентів-хормейстерів, яка була ефективною й педагогічно вмотивованою. У цілому вона мала творче спрямування й спонукала учнів до творення як колективного, так і індивідуального. Й не дарма система підготовки висококваліфікованих кадрів, розроблена Орестом Олійником, користувалася успіхом не лише серед учнів-випускників, а й багатьох колег-викладачів.

Примітки

¹ Олійник Орест Михайлович народився 26 листопада 1939 р. в с. Дарахів Тербовлянського району Тернопільської області. Навчався у Станіславівському музичному училищі (1957–1960) та у Львівській державній консерваторії ім. М. В. Лисенка (1960–1965). Працював викладачем і завідувачем відділу хорового диригування Уманського музичного училища, викладачем і завідувачем кафедри диригування Рівненського державного інституту культури. Працював головним хормейстером у Львівському державному театрі опери і балету й Монгольської національної опери та директором, викладачем і керівником чоловічого хору "Благовіст" Тербовлянського культурно-освітнього училища. Автор ряду аранжувань хорових творів світської і духовної музики, навчальних посібників, наукових статей. Помер 23 листопада 1998 р.

² На типовість тетра хорда як ладозвукорядного модусу в обрядовому фольклорі звертали увагу в своїх працях українські етномузикознавці П. Сокальський [8, 81–92], Ф. Колесса [5, 10–16], В. Гошовський [2, 402–403], С. Грица [3, 48–49], А. Іваницький [4, 54], О. Смоляк [7, 68–75].

Література

1. Виннічик М. Олійник Орест Михайлович / М. Виннічик, Г. Кушнерик // Тернопільський енциклопедичний словник ; [Ред.-вид. група: І. Дем'янова, Б. Мельничук, Х. Мельничук та ін.] – Тернопіль : ВАТ ТВПК Збруч, 2005. – Т. 2. К–О. – С. 670–671.
2. Гошовський Володимир. Українські пісні Закарпаття / Володимир Гошовський ; [Переклад з російської: Р. Мисько-Пасічник, В. Пасічник; Наукова редакція В. Пасічник]. – Львів : Львівська обласна книжкова друкарня, 2003. – 446 с.
3. Грица С. Українська фольклористика XIX – початку XX століття і музичний фольклор. Нарис / С. Грица. – Київ–Тернопіль : Астон, 2007. – 152 с.
4. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість: Посібник для вищих та середніх навчальних закладів / А. І. Іваницький. – К. : Муз. Україна, 1990. – 334 с.
5. Колесса Філарет. Українська словесність / Філарет Колесса ; [Підготовка до друку: Богдан Луканюк, Олег Смоляк]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1996. – 40 с.
6. Миськів В. Я. Олійник Орест Михайлович / В. Я. Миськів // Музична Тернопільщина: Бібліогр. покажчик / [Упоряд. В. Я. Миськів, Вступ. стаття О. С. Смоляка]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – С. 105.
7. Смоляк О. Оліготонічні ладозвукорядні парадигми в гайках Західного Поділля / О. Смоляк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство / [Ред. колегія: Б. О. Водяний, С. Й. Грица, М. П. Загайкевич та ін]. – №1 (8). – 2002. – С. 68–75.
8. Сокальський П. Руська народна музика / П. Сокальський ; [Переклад М. Хомичевського]. – К. : Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1959. – 378 с.
9. Чупашко І. П. З долин до вершин / І. П. Чупашко. – Львів : Видавництво Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка, 2013. – 216 с.

References

1. Vynnychyk, M., Kushneryk, G. (2005). Oliynyk Orest M. Ternopil encyclopedic dictionary; [Red.-view. Group: I. Demyanova, B. Melnychuk, H. Melnychuk et al.], Ternopil: OJSC TVPK Zbruch, Vol 2. K–O, 670–671 [in Ukrainian].
2. Goshovsky, Volodymyr (2003). Ukrainian Transcarpathian song [R. Mysko Pasichnyk, Volodymyr Pasichnyk, Trans.; Scientific editors V. Pasichnyk], Lviv: Lviv Oblast book printing [in Ukrainian].
3. Gritsa, S. (2007). Ukrainian folklore XIX – early XX century and folk music. Essay. Kyiv, Ternopil: Aston [in Ukrainian].
4. Ivanitskiy, A. (1990). Ukrainian folk musical creativity: A handbook for universities and secondary schools. Kyiv: Musical Ukraine [in Ukrainian].
5. Kolessa, Filaret (1996). Ukrainian literature [Preparing to Print: Bogdan Lukanyuk and Oleg Smolyak]. Ternopil: Tutorials and handbooks [in Ukrainian].
6. Myskiv, V. Ya. (2008). Oliynyk Orest M. Musical Ternopil region: Ref. index [Compilation. V. Ya Myskiv, Introduction. Article O. Smolyak]. Ternopil: Tutorials and handbooks, 105 [in Ukrainian].
7. Smolyak, O. (2002). Olih tonic ludozvukoryad paradigmas in Hayivkas of Western Podillya. Naukovi zapysky Ternopil'skogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu im. Volodymyra Gnatjuka. Serija: Mystectvoznavstvo [Ed. Board: B. Vodyaniy, S. Gritsa, M. Zagaykevych etc.]. No.1 (8), 68–75. [in Ukrainian].
8. Sokalskiy, P. (1959). Russian folk music. (M. Homychevskiy, Trans.). Kyiv: State Publishing House of Fine Arts and Music Literature SSR [in Ukrainian].
9. Chupashko, I. P. (2013). From the valley to the peaks. Lviv: Publishing Lviv National Music Academy M. Lysenko [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.02.2016 р.